

BANKA MEVDUATI ÜZERİNDE TAKAS VE HAPİS HAKKI

Av. MUSTAFA TOPALOĞLU

I- BANKA MEVDUATININ HUKUKİ NİTELİĞİ

Banka tasarruf mevduatının hukuki niteliği çok tartışmalı olmakla beraber, bu konuda tarafların kabul ettikleri veya varsaydıkları iktisadi amaç belirleyici bir kıstas oluşturmaktadır. Bu nedenle hukuk niteliği belirleme de, mevduat sahibinin parayı muhafaza veya yatırım amacıyla bankaya tevdi edip etmediği, faiz ve mevduatını istediği zaman çekip çekemeyeceği hususları önemli rol oynar.

Bu konuda hâkim görüş, banka tasarruf mevduatının BK.m.472 anlamında Usulsüz Vedia (depositum irregulare) olarak nitelendirilmesinin uygun olacağı yönündedir. BK. m. 472 de usulsüz vedia, "*Müstevdim tevdi olunan miktarı aynen iadeye mecbur olmaksızın mislen iade etmesi sarahaten veya zimnen mukarrer ise, o meblağın nefi ve hasarı kendisine ait olur*" şeklinde ifade edilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere usulsüz vedia aynen iade mecburiyeti bulunmaksızın misli eşya veya bir miktar paranın saklanması söz konusudur. Gerçekten de mevduat hesabı sahibinin amacı bankaya kredi vermek değil, cüzi bir faiz karşılığında parasının emin bir yerde saklanmasını sağlamaktır. Tasarruf mevduatını korumak için Devletin aldığı tedbirler ve bankaların T.C Merkez Bankası nezdinde munzam karşılık bulundurma yükümlülükleri (1211 sayılı T.C Merkez Bankası Kanunu m. 40/II,a) de banka mevduatının usulsüz vedia niteliğinde olduğunu göstermektedir. 4339 sayılı Bankalar Kanunu'nun m. 10/3 yer alan "*...mevduat sahiplerinin mevduatlarını geri alma hakları hiçbir suretle sınırlandırılmaz. Mevduat sahibi ile banka arasında vade ve ihbar süresi hakkında kararlaştırılan hükümler saklıdır.*" hükmünün karşısında vadesiz mevduatın usulsüz tevdi olduğundan şüphe yoktur. Vadeli mevduat konusunda da mevduat sahibinin mevduatını vadeden önce talep etmesi yasaklanmadıkça bu tür mevduatlar da usulsüz tevdi sayılır. Buna karşılık mevduat sahibinin vadeden önce mevduatını talep hakkı mevcut olmadığı, vadeli tasarruf mevduatları ise karz sözleşmesi niteliğindedir; fakat bu duruma bankacılık uygulanmasında çok ender rastlanılmakta, genellikle bankalar faizden vazgeçme karşılığında mevduat sahibinin yatırdığı parayı vadesinden önce iade imkânı tanımaktadırlar.

II- BANKA MEVDUATININ TAKAS MAHSUBU

BK. m.118/I'e göre iki kişi karşılıklı olarak bir miktar parayı veya konuları itibariyle aynı türden malı bir birlerine borçlu oldukları takdirde, her iki borç muaccel ise, iki taraftan her biri borcunu alacağı ile takas edebilir. Bunun sonunda her iki borç az olanı oranında sona erer.

Takas, hukuki niteliği itibariyle bozucu yenilik doğuran bir haktır. Borçlu takas hakkını tek taraflı, şekle bağlı olmayan, varması gerekli bir irade beyanıyla kullanılır. BK m.122/I'de borçlunun takas hakkını kullanma istediğini alacaklıya bildirmesi zorunlu tutulmuştur. Yargıtay'a göre davalının cevap dilekçesinde davacının kendisinden alacaklı olduğunu ileri sürmesi takas hakkının kullanılması niteliğindedir.

Kural olarak doğuş sebebine bakılmaksızın her alacak takas edilebilir. Kanun da takas hakkının kullanılması bazı hallerde alacaklının kabulüne bağlanmıştır. Bu tür alacaklarda ancak alacaklı kabul ettiği takdirde borçlu takası ileri sürebilir. Tevdi edilmiş veya haksız olarak alınmış ya da hile ile alıkonulmuş bir şeyin iadesine veya tazminine ilişkin alacaklar bu türdendir. Dolayısıyla her türlü vedia sözleşmesinden doğan alacaklarda kural olarak takası kabil olamayan alacaklardır.

Banka mevduatı da yukarıda belirtildiği gibi usulsüz tevdi niteliğinde olduğundan bankanın mevduat sahibinden başka bir alacağı nedeniyle takas mahsubu mümkün değildir. Zira, banka kendisine güven ilişkisi nedeniyle yatırılan mevduatı her halükarda iade etmelidir. Ancak mevduatın takas edilmeyeceğine, ilişkin kural yedek hukuk kuralı niteliği olduğundan aksi kararlaştırılabilir. Mevduatın takas mahsup edilebileceğine ilişkin mevduat sahibi ile banka arasında yazılı bir antlaşmanın mevcut olduğu durumlarda bankanın takas hakkını kullanılmasına yasal engel yoktur.

III- BANKANIN MEVDUATININ HAPİS HAKKINA KONU OLMASI

Hapis hakkı, kanundan doğan bir menkul rehin hakkıdır. Hapis hakkının genel nitelikte ve özel nitelikte olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Özel nitelikteki hapıs hakları, başta Medeni Borçlar, Ticaret ve Avukatlık Kanunları olmak üzere özel olarak düzenlenmiş ve genel hapıs hakkından farklı şartlara tabi kılınmış hapıs hakları tipleridir.

Genel nitelikteki hapıs hakkının dört olumlu, bir olumsuz şartı olmak üzere beş şartı vardır. Olumlu şartlar:

1- Alacaklının, borçluya ait bir menkule veya kıymetli evrakta onun rızasıyla zilyet olması,

2- Zilyedin muaccel bir alacağıının bulunması,

3- Alacakla, zilyetlik altındaki menkul veya kıymetli evrak arasında bir irtibatın bulunması,

4- Hapis konusu şeyin nakde çevrilme kabiliyetinin bulunmasıdır.

5- Olumsuz şart ise, hapıs hakkının kullanılmasının bertaraf edilmemiş olmasıdır. Bir başka ifade ile hapıs hakkının alacaklının üstlenmiş olduğu yükümlülükle gelişmemesidir.

Yukarıda sayılan olumlu veya olumsuz şartlar kümülatif şartlardır. Bu şartlardan herhangi birinin gerçekleşmemesi hapis hakkının meydana gelmesine ve uygulanmasına engel olur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, genel nitelikli hapis hakkının konusunu bir menkul veya kıymetli evrakın da oluşturması şarttır.

Vadeli veya vadesiz mevduat olarak yatırılan paranın mülkiyeti bankaya geçmektedir. Banka bu suretle yatırılan paranın üzerinde tasarruf etme yararlanma ve kullanma hak ve yetkisine sahip olmaktadır. Burada bankanın borcu parayı aynen değil, milsen aynı miktar parayı mevduat sahibine ödemekten ibarettir. Dolayısıyla bankanın kendi mülkiyetine geçmiş para üzerinde hapis hakkını kullanabilmesi söz konusu olamaz.

Hapis hakkının önemli olumlu şartlarından biri de, alacakla alacaklının zilyetliğine geçmiş menkul eşya veya kıymetli evrak arasında bir bağlantının bulunmasıdır. Taraflar arasındaki ilişki bir adi iş ilişkisi ise "*medeni bağlantı*", ticari bir ilişki ise "*ticari bağlantı*" adını almaktadır. Ticari bağlantı kavramı nedeni bağlantı kavramına göre daha geniş bir anlama sahiptir.

Medeni bağlantıdan maksat, kural olarak alacağın veya eşyaya zilyetliğin aynı hukuki ilişkiden doğmuş olmasıdır. Eşyaya yapılan harcamalar ile eşyanın sebebiyet verdiği zararlardan doğan alacaklarda bu bağlantı var kabul etmektedir (MK m.752/II, BK m.57).

Taraflar arasındaki iş ticari olduğu zaman böylesine sıkı bir bağlantı aranmamaktadır. Ticari işler birden çok akitten meydana gelse bile alacakla hapsedilmek istenen şey arasında gerekli bağlantının varlığı kabul edilmektedir. Buna ticari bağlantı ve böyle bir bağlantıya dayanarak kurulan hapis hakkına da ticari hapis hakkı denilmektedir. Ticari hapis hakkının kurula bilmesi için iki tarafında tacir olması ve zilyetliğin taraflar arasındaki ticari ilişkilerinden doğmuş olması gerekir.

Ticari hapis hakkının uygulanması için iki tarafın tacir olması ve yaptıkları işin ticari olması tek başına yeterli değildir. Ayrıca, taraflar arasındaki ilişki mutlak bir ticari ilişki olmalıdır. Mutlak ticari ilişkiden kastedilen, yapılan işin iki tarafın da ticari faaliyet alanına dahil olmasıdır. Mesela bir hububat tacirinin bir inşaat firmasına ödünç vermesi durumunda taraflar arasındaki ilişki mutlak bir ticari ilişki değildir. Bu sebeple alacağını tahsil edemeyen hububat taciri, kendi zilyetliğindeki borçlu inşaat firmasına ait eşya üzerinde ticari hapis hakkını kullanamaz.

Hapis hakkını kullanabilmek için hapis hakkının alacaklının üstlenmiş olduğu yükümlülükle çelişmemesi şeklinde ifade edilen bir olumsuz şart bulunmaktadır (MK m.954/II). Bu olumsuz şart saklanmak, satılmak, taşınmak üzere emanet edilmiş eşyada gerçekleşmemiş sayılır. Eğer vedia alan kimseye zilyetliğine geçirdiği şey üzerinde hapis hakkı kullanılması cevaz verilecek olursa, bu durum onun üstlendiği asıl yükümlülükle çelişmesi ve hapis hakkının amacından saptırılması anlamına gelir. Bu husus, bu gün artık tamamıyla güven ilişkisine dayandığı kabul edilen, banka ve müşteri ilişkisinde daha da önem kazanmış bulunmaktadır. Onun için vedia alan banka da, nezdinde açılmış olan mevduat hesabı üzerinden hapis hakkı kullanamaz. Aksi takdirde bankacılığın dayandığı güven temeli sarsılmış olur.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, takas ve hapis hakkı amaçları itibarıyla birbirlerine benzeyen kurumlardır. Bundan dolayı birinin tanımadığı yerde diğersinin de tanınmaması gerekir. Aksi takdirde kanuna karşı hilenin önü açılmış olur. Yukarıda açıklandığı gibi usulsüz tevdi niteliğinde sayılan banka mevduatı üzerinde takas mahsup yapılamaz. Buna karşılık banka mevduatının hapis hakkına konu olması kabul edilecek olursa takası yasaklanan sonuca hapis aracı kullanılarak ulaşılmış olur. Onun için usulsüz tevdi niteliğindeki banka mevduatları takas konusu yapılamayacağı gibi hapis hakkı konusu da yapılamaz.